# Transformatsiyalash jarayonida tijorat banklari kreditlash amaliyotining nazariy asoslari

**Toshkent davlat iqtisodiyot**
**universiteti mustaqil izlanuvchisi**
**Jabbarov Nodir Umirovich**

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada transformatsiyalash jarayonida tijorat banklari kreditlash amaliyotining nazariy asoslari tadqiq etilgan. Unda bank kreditining iqtisodiy mazmuni, kreditlash tamoyillari, kredit munosabatlarining shakllanishi hamda tijorat banklarining real sektor va aholini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, kreditlash jarayonida risklarni baholash, kredit portfelini boshqarish, mijozlarning kreditga layoqatliligini aniqlash va raqamli texnologiyalar asosida kredit xizmatlarini takomillashtirish masalalari ilmiy jihatdan asoslangan. Tadqiqot natijalari tijorat banklarida kreditlash amaliyotini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish va kredit operatsiyalari samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

**Kalit so‘zlar:** tijorat banklari, transformatsiya jarayoni, kreditlash amaliyoti, bank krediti, kredit munosabatlari, kreditlash tamoyillari, kredit portfeli, kredit riski, kreditga layoqatlilik, raqamli bank xizmatlari, moliyaviy barqarorlik.

**Kirish**

Tijorat banklari iqtisodiyotda moliyaviy vositachilik vazifasini bajaruvchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Ular vaqtincha bo‘sh pul mablag‘larini jalb etish va ularni kredit shaklida iqtisodiyot tarmoqlariga yo‘naltirish orqali ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, tadbirkorlik faoliyati hamda aholining moliyaviy ehtiyojlarini qo‘llab-quvvatlaydi. Shu jihatdan bank kreditlari iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish, investitsion faollikni oshirish va moliyaviy resurslardan samarali foydalanishda muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston bank tizimida amalga oshirilayotgan transformatsiya jarayonlari tijorat banklari faoliyatining barcha yo‘nalishlariga, xususan, kreditlash amaliyotiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Banklarning biznes modellari, mijozlar bilan ishlash mexanizmlari, risklarni baholash tizimi va kredit ajratish tartiblari bosqichma-bosqich zamonaviy talablar asosida takomillashmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarni joriy etish, kredit jarayonlarini avtomatlashtirish va mijozlarning kreditga layoqatliligini baholashda yangi yondashuvlardan foydalanish bank kreditlash amaliyotining nazariy va amaliy jihatdan qayta ko‘rib chiqilishini taqozo etmoqda.

Kreditlash amaliyotining nazariy asoslarini o‘rganish tijorat banklarida kredit munosabatlarining iqtisodiy mazmuni, kreditlash tamoyillari, kredit portfelini shakllantirish, kredit risklarini boshqarish va kredit resurslaridan samarali foydalanish mexanizmlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Chunki kreditlash jarayoni faqat mablag‘ ajratish bilan cheklanmay, balki qarz oluvchining moliyaviy holatini baholash, kreditning qaytarilishini ta’minlash, bank likvidligi va daromadliligini saqlash kabi muhim masalalarni ham o‘z ichiga oladi.

Transformatsiya sharoitida tijorat banklari kreditlash amaliyotini nazariy jihatdan tadqiq etish bank xizmatlari sifatini oshirish, kredit portfeli barqarorligini ta’minlash, muammoli kreditlar ulushini kamaytirish va iqtisodiyotning real sektorini samarali moliyalashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Shu bois mazkur tadqiqotda tijorat banklari kreditlash amaliyotining nazariy asoslari, uning iqtisodiy mohiyati, asosiy tamoyillari va transformatsiya jarayonidagi rivojlanish xususiyatlari tahlil qilinadi.

**Asosiy qism**

Transformatsiyalash jarayonida tijorat banklari kreditlash amaliyotining nazariy asoslarini o‘rganish bank faoliyatining mazmuni, kredit munosabatlarining iqtisodiy mohiyati va kredit resurslaridan foydalanish samaradorligini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Tijorat banklari kreditlash orqali iqtisodiyotdagi vaqtincha bo‘sh pul mablag‘larini real sektor, tadbirkorlik subyektlari va aholining moliyaviy ehtiyojlariga yo‘naltiradi. Shu sababli kreditlash amaliyoti banklarning asosiy aktiv operatsiyalaridan biri sifatida ularning daromadliligi, likvidligi va moliyaviy barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Bank kreditining nazariy mohiyati qaytarishlilik, muddatlilik, to‘lovlilik, maqsadlilik va ta’minlanganlik tamoyillari asosida shakllanadi. Ushbu tamoyillar kredit munosabatlarining tartibli amalga oshirilishini, kredit risklarining maqbul darajada boshqarilishini hamda bank kapitali va resurslaridan samarali foydalanilishini ta’minlaydi. Transformatsiya sharoitida esa mazkur tamoyillar raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan skoring tizimlari, masofaviy kreditlash xizmatlari va mijozlar kreditga layoqatliligini baholashning zamonaviy usullari bilan yanada boyib bormoqda.

Tijorat banklarida kreditlash amaliyotining samaradorligi kredit portfelining sifati, muammoli kreditlar ulushi, kreditlarning tarmoqlar va mijozlar segmentlari bo‘yicha taqsimlanishi hamda kreditlardan olinadigan daromadlar bilan belgilanadi. Shu bois kreditlash amaliyotining nazariy asoslarini tizimli tahlil qilish banklarda kredit siyosatini takomillashtirish, risklarni pasaytirish va iqtisodiyot tarmoqlarini barqaror moliyalashtirish imkonini beradi.

Quyidagi jadvalda transformatsiyalash jarayonida tijorat banklari kreditlash amaliyotining asosiy nazariy yo‘nalishlari va ularning mazmuni keltirilgan.

**1-jadval**

**Transformatsiyalash jarayonida tijorat banklari kreditlash amaliyotining nazariy asoslari**

| T/r | Nazariy yo‘nalishlar | Mazmuni | Transformatsiya jarayonidagi ahamiyati |
|---|---|---|---|
| 1 | Bank kreditining iqtisodiy mohiyati | Vaqtincha bo‘sh pul mablag‘larini qaytarish, muddatlilik, to‘lovlilik va ta’minlanganlik asosida qarz oluvchilarga berish jarayoni | Real sektor va aholining moliyaviy ehtiyojlarini qondirish orqali iqtisodiy faollikni oshiradi |
| 2 | Kreditlash tamoyillari | Qaytarishlilik, muddatlilik, foizlilik, maqsadlilik, ta’minlanganlik va differensial yondashuv tamoyillari | Kredit ajratishda tartib-intizomni ta’minlaydi va bank risklarini kamaytiradi |
| 3 | Kredit portfelini shakllantirish | Bank tomonidan ajratilgan kreditlarning tarmoqlar, muddatlar, valyuta va mijozlar guruhlari bo‘yicha tarkibi | Kredit resurslarini diversifikatsiya qilish va daromadlilikni oshirish imkonini beradi |
| 4 | Kredit risklarini boshqarish | Qarz oluvchining kreditga layoqatliligini baholash, garov ta’minotini aniqlash va muammoli kreditlarni nazorat qilish | Muammoli kreditlar ulushini kamaytirish hamda bank moliyaviy barqarorligini saqlashga xizmat qiladi |

| | | | |
|---|---|---|---|
| 5 | Kreditga layoqatlilikni baholash | Mijozning daromadi, moliyaviy holati, to‘lov intizomi va qarz yukini tahlil qilish | Kredit qarorlarini asosli qabul qilish va kredit qaytmasligi xavfini pasaytiradi |
| 6 | Raqamli kreditlash texnologiyalari | Kredit arizalarini onlayn qabul qilish, avtomatik skoring, masofaviy monitoring va elektron hujjat aylanishi | Kreditlash jarayonining tezkorligi, shaffofligi va mijozlar uchun qulayligini oshiradi |
| 7 | Kreditlash samaradorligi | Kreditlardan olingan daromad, kreditlarning qaytish darajasi va portfel sifati orqali baholanadi | Bank aktiv operatsiyalarining natijadorligini oshirishga xizmat qiladi |

1-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, transformatsiyalash jarayonida tijorat banklari kreditlash amaliyoti faqat kredit mablag‘larini ajratish bilan cheklanmaydi, balki kredit resurslarini shakllantirish, qarz oluvchilarning kreditga layoqatliligini baholash, kredit portfelini diversifikatsiya qilish va risklarni boshqarish kabi murakkab jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Bank kreditining nazariy asoslari qaytarishlilik, muddatlilik, to‘lovlilik, ta’minlanganlik va maqsadlilik tamoyillariga tayanadi.

Transformatsiya sharoitida kreditlash amaliyotining mazmuni yanada kengayib, raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan skoring tizimlari, masofaviy bank xizmatlari va kredit monitoringining zamonaviy usullari bilan boyib bormoqda. Bu esa tijorat banklarida kredit qarorlarini tezkor va asosli qabul qilish, kredit risklarini kamaytirish hamda mijozlarga qulay xizmat ko‘rsatish imkonini beradi. Shu jihatdan kreditlash amaliyotining nazariy asoslarini chuqur o‘rganish bank kredit siyosatini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

**Xulosa**

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tijorat banklari kreditlash amaliyotining nazariy asoslari bank kreditining iqtisodiy mohiyati, kreditlash tamoyillari, kredit portfelini shakllantirish va kredit risklarini boshqarish jarayonlari bilan bevosita bog‘liqdir. Transformatsiyalash jarayonida ushbu nazariy yondashuvlar bank faoliyatini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, kredit resurslaridan samarali foydalanish va bank xizmatlari sifatini oshirishda muhim o‘rin tutadi.

Tijorat banklarida kreditlash amaliyotining samarali tashkil etilishi real sektor va aholining moliyaviy ehtiyojlarini qondirish, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish hamda iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, kredit portfeli sifatini ta’minlash, muammoli kreditlar ulushini kamaytirish, qarz oluvchilarning kreditga layoqatliligini xolis baholash va kredit risklarini oldindan aniqlash banklarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Transformatsiya sharoitida tijorat banklari kreditlash amaliyotini nazariy jihatdan asoslash va amaliy mexanizmlar bilan uyg‘unlashtirish bank tizimining barqaror rivojlanishi, kredit operatsiyalari samaradorligi va mijozlarga ko‘rsatilayotgan moliyaviy xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**

1. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ–580-son, 2019-yil 5-noyabr.
2. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ–582-son, 2019-yil 11-noyabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020-2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–5992-son Farmoni. 2020-yil 12-may.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank sektori statistik byulletenlari va tahliliy ma’lumotlari. Toshkent.
5. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Pearson Education.

6. Rose P.S., Hudgins S.C. Bank Management and Financial Services. McGraw-Hill Education.
7. Saunders A., Cornett M.M. Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. McGraw-Hill Education.
8. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Management of Credit Risk. Bank for International Settlements.